

УДК 338.48-2-056.26(477)(045)

СТРАТЕГІЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Кравченко Оксана, докторка педагогічних наук, професорка, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

У статті здійснено аналіз Плану заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р) на предмет можливостей розвитку інклюзивного туризму. Узагальнено діяльність Асоціації інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, а також Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Ключові слова: безбар'єрність, стратегія, люди з інвалідністю, інклюзивний туризм, заклад вищої освіти.

BARRIER-FREE STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

The article analyzes the Action Plan for 2023-2024 for the implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Environment in Ukraine for the period until 2030 (approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 25, 2023 No. 372-p) to determine the opportunities for development of inclusive tourism. For this purpose, the research method which involves three levels was used: 1) study of strategic goals, vision, target indicators, expected results of each of the six directions of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Environment in Ukraine for the period until 2030: physical, information, digital, social and civil, educational, economic; 2) selection of tasks from the Action Plan for 2023–2024 for the implementation of the National Strategy related to the development of inclusive tourism in Ukraine; 3) generalization of the activities of the Association of Inclusive Rehabilitation and Social Tourism, as well as the Center for Social and Educational Integration and Inclusive Rehabilitation and Social Tourism «Without Barriers» of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; identifying the resources of these centers for implementation of directions and action plan of the National Strategy in the context of inclusive tourism as a comprehensive rehabilitation of people with disabilities during the war and post-war recovery.

Summarizing the activities of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, it was established that among the strategic goals, along with high-quality higher education, social issues are outlined. These issues are aimed at the social integration of vulnerable categories of citizens, in particular people with disabilities. Among the innovative technologies developed at the university, inclusive tourism is an effective means of complex rehabilitation. Theoretical and practical results from this problem occupy an important place in the development of inclusive tourism in Ukraine.

Keywords: barrier-free, strategy, people with disabilities, inclusive tourism, institution of higher education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У квітні 2021 р. розпорядженням КМУ № 366-р Схвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

Прийняття цього документу є важливим фактором подальшого суспільного розвитку у напрямі інклюзивних процесів.

Метою стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

У квітні 2023 розпорядженням КМУ схвалено план заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року.

Цей план містить конкретні цілі для органів виконавчої влади, державних установ, закладів, громадських організацій щодо забезпечення безбар'єрності у всіх сферах життєдіяльності людини.

Спробуємо здійснити аналіз Плану заходів Стратегії згідно змісту і спрямованості інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю.

Інклюзивний туризм включає систему психолого-педагогічних, соціально-виховних, освітньо-пізнавальних, корекційних, фізкультурно-оздоровчих заходів для людей з інвалідністю в умовах туризму, спрямованих на їхню комплексну реабілітацію, оздоровлення та соціальну інтеграцію з метою відновлення основних соціальних функцій особистості, психічного, фізичного і морального здоров'я, соціального статусу. Водночас інклюзивний туризм є інноваційною соціальною послугою (також складовою базових соціальних послуг), спрямованою на залучення людини з інвалідністю до туристичної діяльності як активного суб'єкта суспільного, соціального і культурного життя.

Вважаємо, що інклюзивний туризм своєю інноваційністю, соціальною та економічною ефективністю дозволяє забезпечити реалізацію Плану заходів комплексно і на засадах взаємодоповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці і фахівці-практики досліджують умови формування безбар'єрного освітнього середовища. Боровець О. актуалізує проблему облаштування безбар'єрного простору класної кімнати початкової школи України в умовах інклюзивного навчання. Авторка доводить, що нині в Україні важливою умовою організації інклюзивного навчання є планування та облаштування безбар'єрного простору закладу загальної середньої освіти загалом та класної кімнати зокрема, де всі без виключення здобувачі освіти не матимуть перешкод для оволодіння знаннями, уміннями, компетентностями, де враховуватимуться індивідуальні можливості та особливості кожного учня / учениці. Авторкою схарактеризовано низку аспектів безбар'єрності, на які варто звернути увагу під час проектування та оснащення класної кімнати сучасної початкової школи з урахуванням принципів універсального дизайну та вимог Концепції НУШ, зокрема безперешкодність доступу до обладнання та меблів для всіх учасників освітнього процесу, врахування санітарно-гігієнічних норм і правил, достатність розмірів і простору тощо.

На необхідність розуміння всіх складових, ключових характеристик та умов функціонування механізмів громадського управління в українській системі освіти, а особливо управління розвитком безбар'єрного простору в освітніх закладах України, наголошує С. Сидоренко.

У статті О. Потапенко розглянуто проблему аналізу державної освітньої політики в галузі створення безбар'єрного освітнього середовища в Україні, а також теоретичне обґрунтування принципів і шляхів його реалізації. Автор статті зазначає, що серед пріоритетних напрямків радикальних перетворень в українському суспільстві важливу роль відіграє створення безбар'єрного суспільного середовища, яке дозволяє кожній людині максимально реалізовувати свій творчий потенціал і почуватися впевнено й захищено.

Авторами концептуальних засад створення інклюзивного освітнього середовища в незалежній Україні стали Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, К. Кольченко, С. Литовченко, О. Лук'янов, І. Малишевська, П. Таланчук, О. Таранченко та ін.

Розвиток інклюзивного туризму в Україні і за рубежом розкрили С. Александрова, І. Арсененко, Н. Белоусова, І. Власенко, Л. Жирак, С. Каштан, Н. Коляда, Г. Кучер, В. Лепський, М. Міщенко, І. Молоченко, В. Монастирський, Л. Науменко, О. Топалова, І. Полчанінова, К. Чупіна та ін.

Мета статті. Водночас, здійснення аналізу Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року на предмет можливостей розвитку інклюзивного туризму не проводилося, тому і стане метою цієї розвідки.

У статті використано дослідницький прийом, який передбачає три рівні:

1) вивчення стратегічних цілей, візії, цільових індикаторів, очікуваних результатів кожного із шести напрямів Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: фізичний, інформаційний, цифровий, суспільний та громадянський, освітній, економічний (<https://mtu.gov.ua/content/nacionalna-strategiya-zistvorennya-bezbarernogo-prostoru-v-ukraini.html>);

2) виокремлення завдань із Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії, що стосуються можливостей розвитку інклюзивного туризму в Україні (затв. Каб. Міністрів України від 25 квіт. 2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#n15>);

3) узагальнення діяльності Асоціації інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, а також Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; виявлення ресурсів цих осередків з реалізації напрямів і плану заходів Національної стратегії у контексті інклюзивного туризму як комплексної реабілітації людей з інвалідністю в умовах війни і післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини з метою соціальної та освітньої інтеграції студентської молоді з інвалідністю в університеті діє Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» (<http://surl.li/plqg>), який впроваджує нові технології соціально-психологічної реабілітації в контексті розширення життєвого простору студентів з інвалідністю, зокрема засобами інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, волонтерства, соціально-виховної практики та ін.

Університет є одним із засновників Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», організаторів I та II симпозиуму з інклюзивного туризму, осередком з проведення наукових досліджень за цією тематикою.

З огляду на затвердження Національної стратегії безбар'єрності та Плану заходів з її реалізації університет враховує ці документи як стратегічні орієнтири своєї діяльності, а також володіє кращими практиками їх імплементації.

У межах Напрямку 1 «Фізична безбар'єрність» стратегічною ціллю визначено, що системи моніторингу і контролю забезпечують застосування норм і стандартів доступності об'єктів фізичного оточення і транспорту. Для впровадження інклюзивного туризму це є важливою умовою: доступність транспорту різного виду, приміщень, доріжного сполучення, закладів і установ різного профілю, в тому числі готельно-ресторанної сфери тощо.

У Плані заходів цієї цілі на управлінському рівні передбачено розроблення обласних та місцевих планів забезпечення безбар'єрного простору (завдання 2).

Позитивно, що окремі заходи стосуються забезпечення системного збору, аналізу та оприлюднення інформації про стан фізичної доступності готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладів, приміщень, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктів туристичної інфраструктури на транспортних магістралях (завдання 4), яке деталізується такими заходами: 1) підготовка методичних рекомендацій для суб'єктів туристичної інфраструктури щодо забезпечення їх доступності; 2) визначення критеріїв моніторингу щодо фізичної доступності готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладів, приміщень, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктів туристичної інфраструктури на транспортних магістралях; 3) проведення збору, систематизації та аналізу інформації про стан фізичної доступності готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладів, приміщень, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктів туристичної інфраструктури на транспортних магістралях; 4) оприлюднення інформації про стан фізичної доступності готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладів, приміщень, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктів туристичної інфраструктури на транспортних магістралях.

«Конвенція про права осіб з інвалідністю» (2006) визначає, що з огляду на важливість забезпечення доступності фізичного, соціального, економічного та культурного оточення, охорони здоров'я та освіти, необхідно забезпечити посильну участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку. Особи з інвалідністю мають право на доступ до творів культури в доступних форматах; доступ до таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, доступ до пам'ятників і об'єктів, що мають національну культурну значущість; можливість розвивати й використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для себе, а й для збагачення всього суспільства.

У цьому контексті План заходів передбачає збір і поширення достовірної інформації про доступність для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення центрів надання адміністративних послуг, молодіжних центрів та закладів культури (завдання 5). Практичним заходом включено розроблення (оновлення у разі необхідності) форми звітності про діяльності закладів культури (зокрема цирків, концертних організацій, бібліотек, мистецьких шкіл, клубів, музейних закладів) з урахуванням принципу безбар'єрності, що посилить увагу закладів культури до обслуговування людей з інвалідністю.

Серед стратегічних цілей визначено: об'єкти фізичного оточення і транспортна система створюються та оновлюються відповідно до сучасних стандартів доступності. І в цьому відношенні включено ряд заходів щодо забезпечення фізичної доступності та приведення у відповідність з міжнародними стандартами, зокрема врахування принципу безбар'єрності в галузі транспорту (завдання 10); покращення ефективності надання послуг ветеранам шляхом розміщення працівників територіальних органів Мінветеранів в адміністративних приміщеннях територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (завдання 16); облаштування пасажирських будівель, станцій, зупиночних

пунктів тактильними, візуальними та іншими елементами доступності (завдання 18); запровадження вимог фізичної доступності готелів, інших об'єктів, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладів, приміщень, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктів туристичної інфраструктури на транспортних магістралях (завдання 20); забезпечення фізичної доступності туристичних об'єктів, розташованих на транспортних магістралях (завдання 21); забезпечення фізичної доступності об'єктів культурної інфраструктури (завдання 22); забезпечення доступності будівель і приміщень закладів освіти для маломобільних груп населення із забезпеченнями універсального дизайну та розумного пристосування (завдання 27).

У межах першого напрямку Стратегії щодо фізичної безбар'єрності серед цілей визначено: фахівці у сфері містобудування, архітектури і транспорту та представники громадськості володіють необхідними знаннями і навичками та застосовують норми і стандарти щодо фізичної безбар'єрності.

Для організації маршрутів інклюзивного туризму передбачено підвищення рівня обізнаності представників та власників туристичної інфраструктури щодо важливості створення фізичної безбар'єрності (завдання 31): проведення онлайн/офлайн-заходів (тренінгів, засідань за круглим столом, семінарів, конференцій, курсів) із суб'єктами туристичної інфраструктури щодо інформування про сучасні тенденції до створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, законодавство та нормативні акти з доступності та інклюзивності об'єктів.

Без перебільшення одними із перших, хто об'єднав організації, установи, громадськість та людей з інвалідністю – Асоціація інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, і виступила організатором Першого (2016 р.) і Другого (2021) Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні». Відповідно до Плану заходів у 2023–2024 рр. вмотивована необхідність проведення наступного симпозиуму.

Другий напрям Стратегії «Інформаційна безбар'єрність» передбачає, що люди незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей мають доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій, зокрема шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації.

У контексті впровадження інклюзивного туризму стратегічною ціллю цього напрямку є: кожен має рівний доступ до інформації, яку транслюють телерадіоорганізації та яка необхідна для участі у культурному житті, проведенні дозвілля і відпочинку та заняття спортом.

Серед заходів передбачено: запровадження механізмів заохочення застосування альтернативних форматів інформаційного супроводу (титрування, аудіодискрипція (тифлокоментування), українська жестова мова) в закладах культури (завдання 40); спрощення і доступність інформації та комунікації у сфері туризму та курортів (завдання 47); запровадження механізмів стимулювання застосування перекладу українською жестовою мовою, субтитрування, аудіокоментування та інших форматів подачі інформації, яка надається під час екскурсійного обслуговування (завдання 49); забезпечення осіб з порушеннями слуху, зору, мовлення та осіб з інтелектуальними порушеннями можливістю реалізації комунікаційних потреб, доступності інформації під час надання публічних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, працевлаштування, фінансових, адміністративних, судових, культурних, спортивних та інших публічних послуг, які надаються юридичними особами, що фінансуються з

державного та місцевого бюджетів або які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами в наданні послуг (завдання 53).

Заслуговують на увагу заходи «Завдання 48», що спрямовані на забезпечення доступності для всіх інформації, яку транслюють в готелях, інших об'єктах, призначених для надання послуг з розміщення, курортних закладах, приміщеннях, в яких провадять свою діяльність туроператори, об'єктах туристичної інфраструктури на транспортних магістрах:

1) передбачення у новій системі сертифікації та умовах ліцензування суб'єктів туристичної інфраструктури вимог до надання інформації (в офлайн- та онлайн-режимі) у доступному для осіб з порушеннями зору, слуху форматі (шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації);

2) розроблення методичних рекомендацій для суб'єктів туристичної діяльності щодо практичного впровадження надання інформації для різних груп населення як в офлайн-, так і онлайн-режимі;

3) визначення переліку фахівців туристичного супроводу та вимог до них в частині забезпечення субтитрування або перекладу українською жестовою мовою інформації, яка надається під час екскурсійного обслуговування з метою забезпечення доступності для всіх груп населення до туристичної послуги або продукту;

4) розроблення методичних рекомендацій для суб'єктів, які провадять туристичну діяльність (екскурсійне обслуговування), фахівців туристичного супроводу щодо надання інформації в доступних для осіб з інвалідністю форматах (переклад українською жестовою мовою, субтитрування, аудіокоментування та інші формати подачі інформації для читання та спілкування).

У цьому відношенні кожен заклад, установа мають власний досвід та кращі практики забезпечення інформаційної безбар'єрності. Узагальнимо діяльність Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно з Асоціацією інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму:

- запровадження курсу української жестової мови для здобувачів вищої освіти із спеціальності «053 Психологія», «231 Соціальна робота», «232 Соціальне забезпечення»;

- співпраця з Уманською організацією УТОС щодо вивчення шрифту Брайля, інформаційний супровід структурних підрозділів табличками із написом шрифтом Брайля;

- започатковано студентський конкурс наукових проектів інклюзивного туризму «Подорожуємо без бар'єрів» (2017–2023 рр.);

- реалізовано проект «Вчимося разом чути та долати соціальну ізоляцію». Метою проекту стало створення платформи для вивчення та спілкування українською жестовою мовою, зокрема в умовах пандемії COVID-19 та спричинених нею викликів. Налагодження комунікації аудиторії проекту та залучених експертів у сферах психології, культурології, соціального забезпечення, творчості;

- бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у співпраці з факультетом соціальної та психологічної освіти стала переможцем у Конкурсі проектів на отримання благодійної допомоги «Працюємо на перемогу» для підтримки українських бібліотек під час війни. Проект передбачає облаштування у читальній залі інклюзивного робочого місця, обслуговування внутрішньо переміщених осіб та мешканців громади з інвалідністю. Фінансову підтримку (50000 грн.) надано за рахунок коштів, отриманих від «Фонду підтримки українських бібліотек» (Ukrainian Library Relief Fund) Американської бібліотечної асоціації (ALA), створеного за сприяння

Валентини Пашкової та УБА. Завдяки перемозі у читальному залі буде облаштовано інклюзивне робоче місце для людей з інвалідністю, що допоможе їм адаптуватися в освітньому середовищі університету. Бібліотека за кошти гранту отримала можливість придбати програму для екранного збільшення ZoomText Magnifi, ноутбук, набір наклейок для маркування клавіатури шрифтом Брайлем, стола-парти для візочників.

Взаємопов'язаним із інформаційною безбар'єрністю Стратегії є Напрямок «Цифрова безбар'єрність», так як не всі громадяни мають доступ до цифрової інфраструктури та потребують розширення широкосмугового доступу до підключення в країні та комп'ютеризації громадських закладів; цифрові публічні сервіси (веб-сайти, додатки, цифрові послуги) недостатньо адаптовані для всіх груп населення, а тому потребують розроблення та впровадження відповідних стандартів.

За цим напрямком виокремили основні завдання у Плані заходів, які сприяють впровадженню інклюзивного туризму: забезпечення необхідним програмним забезпеченням та засобами доступу до Інтернету осіб з інвалідністю, закладів освіти та культури, а також бібліотек та інших центрів у межах населених пунктів (завдання 56); створення можливості для отримання публічних (адміністративних) послуг у сфері туризму і курортів для всіх груп населення (завдання 66).

Серед практичних заходів УДПУ імені Павла Тичини за цим напрямком є:

- забезпечення доступності офіційних сайтів закладів освіти, зокрема, для людей з вадами зору, тяжкими вадами опорно-рухового апарату. Відповідно до Постанови КМУ від 26 травня 2021 р. №537 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю» веб-сайти організацій мають бути доступними для користувачів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень відповідно до ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0" не нижче рівня AA». У цьому відношенні офіційний сайт факультету соціальної та психологічної освіти адаптовано для людей із порушенням зору відповідно Світовим стандартам WCAG 2.0. (<https://fspou.edu.ua/>);

- реалізується проект «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» (<https://fspou.edu.ua/inklyuzyvno-sotsial%ca%b9na-3D-karta/?fbclid=IwAR1...>) від Українського культурного фонду. Проект реалізовано – створений сайт з наявним контентом для он-лайн подорожей регіоном задля створення безбар'єрного доступу до історико-культурної спадщини Черкащини. Унікальність проекту полягає в інтегративному підході для одночасного вирішення комплексу актуальних завдань: підвищення туристичної привабливості Черкаського регіону; соціокультурна реабілітація людей з інвалідністю; сприяння міжсекторального співробітництва представників влади, закладів вищої освіти, громадянського суспільства та безпосередньо людей з інвалідністю; забезпечення безбар'єрного доступу до історико-культурних та природних об'єктів; національно-патріотичне виховання дітей та молоді; розвиток цифровізації та формування ІТ-навичок у всіх категорій населення; досягнення високого рівня толерантності до інакшості у соціумі.

Наступним напрямком Стратегії є четвертий «Суспільна та громадянська безбар'єрність»: забезпечено рівні можливості участі всіх людей, їх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад та держави, рівний доступ до суспільно-політичного та культурного життя, сприятливе середовище для фізичного розвитку та самореалізації, а також інклюзивне середовище як передумова для участі у всіх формах суспільного життя та громадської активності.

У межах стратегічної цілі згідно Плану заходів визначено завдання: різні групи населення користуються рівними правами та можливостями для соціального залучення

та громадянської участі, передбачені завдання, виконання яких забезпечує інклюзивний туризм: заохочення та впровадження у політичне, суспільне, культурне життя практик діалогу між різними групами населення та суб'єктами прийняття рішень (69); забезпечення проведення комунікаційних заходів за участю ветеранів війни та осіб з інвалідністю, молоді, осіб похилого віку, батьків з дітьми дошкільного віку (завдання 70); забезпечення можливості безбар'єрної участі громадян у культурному житті, доступі до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них (завдання 72); запровадження комплексу заходів, спрямованих на соціалізацію, підвищення якості життя, активності, залучення в усі форми суспільного життя людей із стійким порушенням повсякденного функціонування (завдання 80); забезпечення розвитку української гостинності як культури та бренда, втілення національної ідентичності в туристичну сферу (завдання 85).

У межах стратегічної цілі: держава сприяє підвищенню рівня здоров'я та забезпеченню фізичної активності населення – актуалізуються можливості інклюзивного туризму у наступних завданнях: впровадження комплексних реабілітаційних та абілітаційних послуг, спрямованих на підвищення якості життя, активності, працездатності та залучення в усі форми суспільного життя (переоцінка діючої системи та стандартів реабілітації, імплементація комплексних сучасних підходів) (завдання 87); інтеграція державної політики охорони здоров'я в частині здоров'я населення, просвітництва, гуманізації та культивування здорового способу життя до державної політики безбар'єрності (принцип «здоров'я, а не лікування») (завдання 88); надання психологічної допомоги українським ветеранам, членам їх сімей, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України з метою підвищення загальної якості їх життя та підтримки їх повної соціальної реадaptaції (завдання 92); створення системи реабілітаційної допомоги військовослужбовцям та ветеранам (завдання 93); проведення інформаційної кампанії щодо можливостей використання засобів фізичної культури і спорту для психологічної та фізичної реабілітації, зняття психоемоційної напруги та соціальної адаптації всіх груп населення (завдання 95); актуалізація державної політики з питань здорового та активного довголіття населення (завдання 99).

На нашу думку, саме інклюзивний туризм здатний усезагально сприяти реалізації цих завдань як дієвий механізм соціальної інтеграції людей з інвалідністю, що сприяє підвищенню життєвого потенціалу, створенню оптимальних умов соціалізації людини, підвищенню якості життя, а також зміни соціальної ситуації культурного розвитку.

П'ятим напрямом Стратегії є «*Освітня безбар'єрність*», яка передбачає створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей.

Серед стратегічних цілей Плану заходів: освітні потреби дорослих, молоді та дітей забезпечені якісною освітою протягом життя, визначені завдання: забезпечення підвищення рівня якості надання освітніх послуг у закладах загальної середньої освіти (завдання 102); утворення центрів ветеранського розвитку при закладах вищої освіти у регіонах України (завдання 106); утворення в закладах вищої освіти центрів підтримки студентів, зокрема з обмеженнями повсякденного функціонування (завдання 109); актуалізація освітніх програм закладів вищої освіти в питаннях безбар'єрності (завдання 110); розроблення інтерактивних довідників освітнього середовища закладів вищої освіти (завдання 112); забезпечення розвитку мережі та підтримка інклюзивно-ресурсних центрів (завдання 113); створення умов для здобуття освіти осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їх потреб та можливостей (завдання 116).

Поряд з оздоровчим, реабілітаційним, соціальним та культурним ефектом інклюзивний туризм має освітньо-виховний та соціалізаційний потенціал. *Освітня*

складова впровадження інклюзивного туризму передбачає засвоєння та закріплення знань із шкільних предметів: історії, географії, біології, природознавства тощо; розширення світогляду та культурологічних знань, розвиток пізнавальної активності та комунікативних навичок. *Виховна складова* сприяє формуванню патріотизму, моральних та естетичних якостей підростаючого покоління. *Соціалізаційна роль* полягає у засвоєнні набутого досвіду соціальної взаємодії з оточуючими, місцевої культури та соціокультурної діяльності.

У цьому відношенні інклюзивний туризм має освітньо-пізнавальний (пізнання історії краю, про визначні події, видатних людей; розширення світогляду та набуття нового досвіду) та реабілітаційний (відновлення фізичного та соціального стану) потенціал. Долучення людей з інвалідністю до туристичних подорожей надає можливість відчувати себе повноцінними і повноправними учасниками суспільного життя. Водночас, інклюзивний туризм – це ефективний шлях долучення до культурної спадщини через забезпечення рівного доступу усім громадянам.

З-поміж викликів сьогодення заслуговує на увагу проблема забезпечення у всіх сферах життєдіяльності рівних прав і можливостей для людей з інвалідністю. Для факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини пріоритет – створення умов та розробка дієвих технологій для здобуття освіти молоддю з особливими освітніми потребами, з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, задля успішної соціалізації та самореалізації.

Над розробкою цієї тематики працюють, зокрема, члени Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму у «Без бар'єрів».

Мета діяльності Центру – консолідація зусиль відповідних структурних підрозділів університету, залучених органів виконавчої влади та громадських організацій, спрямованих на соціально-педагогічну та психологічну підтримку осіб з особливими освітніми потребами щодо їх адаптації до студентського та педагогічного колективу, інтеграції у освітнє та соціальне середовище.

Задля реалізації визначеної мети членами Центру:

- проведено науково-практичні конференції, круглі столи, семінари всеукраїнського та міжнародного рівнів із питань організації спільного навчально-виховного середовища для осіб із особливими потребами;
- організовано та проведено 6 студентських конкурсів наукових соціальних проєктів з питань інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Подорожуємо без бар'єрів»;
- розроблено програму міждисциплінарного командного підходу для здійснення медико-соціального та психолого-педагогічного супроводу в умовах закладу освіти;
- для першокурсників та студентів старших курсів розроблені індивідуальні програми адаптації та реабілітації у вищій школі;
- регулярно проводяться опитування щодо потреб та труднощів студентів з ООП;
- підготовлено та впроваджено навчальний курс «Інклюзивний туризм» та «Психологія інклюзії», що дало змогу теоретично обґрунтувати доцільність вивчення цієї проблематики у сфері соціальної роботи;
- удосконалено систему підготовки волонтерів до практичної діяльності; подальшого розвитку набуло застосування виховних заходів зі студентами з інвалідністю як елементів діяльності соціального працівника.

Проблема соціально-психологічної реабілітації студентської молоді з інвалідністю є темою наукових досліджень співробітників Центру, і в цьому аспекті з 1 січня 2020 р. молоді науковці університету розпочали розробку науково-дослідної теми за

фінансування Міністерства освіти і науки України: «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму». Державний реєстраційний номер: 0119U103978. Напрямок фінансування: фундаментальні дослідження. Мета роботи – розробити та апробувати систему соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму.

УДПУ імені Павла Тичини є реалізатором спільного проекту для людей з інвалідністю «Вчимося себе захищати: готуємо Амбасадорок змін», підтримано конкурсною комісією фонду «Абіліс» (Фінляндія). Метою проекту, який здійснюватиметься у цей непростий для країни час, є підвищення рівня компетентності молодих жінок і дівчат з інвалідністю щодо шляхів посилення їх психо-фізичної стійкості і формування культури безпеки в особистому житті та соціумі через створення інституту Амбасадорок змін – потужної і впливової групи експерток, здатних змінювати стиль життя, – як свій власний, так і свого оточення. Фактично на базі Уманського ВНЗ і буде засновано майбутній Інститут Амбасадорок змін. В результаті проекту буде апробована модель набуття дівчатами і жінками з інвалідністю психічної та фізичної стійкості, навичок самозахисту, нових методик і прийомів виходу з різних кризових ситуацій, надбання самовідчуття незалежності та суспільної гідності. Тридцять студенток, озброєних відповідними знаннями і навичками, розроблять та захистять свої Плани дій, отримають Посвідчення Амбасадорок змін і продовжать працювати у своїх громадах: надаючи моральну та психологічну підтримку тим, хто цього потребує, створюючи форум-вистави для проведення толерантного діалогу і м'якого вирішення щоденних, нерідко болючих, проблем.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у галузях освіти, соціальної сфери, охорони здоров'я, громадського сектору, зокрема, у процесі удосконалення освітнього процесу в умовах закладів загальної та вищої освіти, створення новітніх технологій соціального обслуговування та покращення якості життя, у роботі міждисциплінарних реабілітаційних команд, при запровадженні дієвої системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами, розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації їхніх сильних сторін на шляху до соціальної інтеграції.

Результати дослідження використано під час підготовки майбутніх психологів (розробка та оновлення освітніх компонентів, написання випускницьких кваліфікаційних робіт, позанавчальні заходи тощо), організації та проведення науково-практичних заходів (II Всеукраїнський науково-практичний симпозіум з інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю, Регіональний науково-практичний семінар за темою «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу», науково-методичний семінар «Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів у світлі нових нормативних документів: регіональний досвід» та ін.).

Організовано і проведено Студентський конкурс проектів з інклюзивного туризму «Подорожуємо без бар'єрів» спільно з Черкаським обласним центром медико-соціальної експертизи ЧОР та Асоціацією інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму; Інклюзивний конкурс «Точки дотику» в рамках реалізації Міжнародної програми розвитку інклюзивних спільнот.

Водночас, науково-педагогічними працівниками університету підготовлено довідники за темою інклюзії: Рослинотерапія в умовах закладу освіти; Історико-культурні, природно-заповідні та лікувально-оздоровчі об'єкти Черкащини крізь призму інклюзивного туризму; Доступність об'єктів соціокультурної інфраструктури для дітей та молоді з особливими освітніми потребами; Від різноманітності – до рівності: довідник професій крізь призму профорієнтації та професійної реабілітації людей з інвалідністю;

Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу; Ігри для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного туризму; Трояндо-терапія в умовах закладу освіти; Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку: досвід м. Умані; Культурно-рекреаційно-соціальна Черкащина; Інклюзивний оздоровчий літній табір; Соціальний захист учасників АТО/ООС: з досвіду Уманської міської територіальної громади; Організація роботи сучасних реабілітаційних центрів у територіальній громаді в період децентралізації; Освітній та реабілітаційний супровід студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти.

Створено Інтерактивний довідник інклюзивного освітнього середовища університету <https://udpu.edu.ua/navchannia/orhanizatsiia-osvitnoho-protsesu>.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, проведений аналіз Плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року засвідчив, що включає завдання і заходи на державному, регіональному та локальному рівнях із забезпечення фізичної, інформаційної, суспільної, цифрової доступності туристичних об'єктів, історико-культурних та природних пам'яток. У межах освітньої безбар'єрності заклади освіти усіх рівнів мають бути доступними, інклюзивними та толерантними. Узагальнюючи діяльність Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини встановлено, що серед стратегічних цілей поряд із якісною вищою освітою окреслені соціальні питання. Ці питання спрямовані на соціальну інтеграцію вразливих категорій громадян, зокрема людей з інвалідністю. Серед розроблених в університеті інноваційних технологій саме інклюзивний туризм є ефективним засобом комплексної реабілітації. Теоретичні і практичні результати з цієї проблематики посідають важливе місце у розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Перспективними напрямками дослідження є вивчення зарубіжного досвіду доступності туризму для людей з інвалідністю, визначення індикаторів доступності для історико-культурних пам'яток, закладів культури, туристичних агенцій. Розробка рекомендацій для надання туристичних послуг для людей з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровець О. Облаштування безбар'єрного простору класної кімнати початкової школи України в умовах інклюзивного навчання. *Інноватика у вихованні*. 2023. № 17. С. 162–171.
2. Сидоренко С. С. Генеза публічного управління розвитком безбар'єрного простору у закладах освіти України. *Публічне урядування*. 2022. № 3(31). С. 60–69.
3. Потапенко О. Концептуальні засади створення безбар'єрного освітнього середовища. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 10(28). С. 348–360.
4. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року / Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/nacionalna-strategiya-zi-stvorenniya-bezbarernogo-prostoru-v-ukraini.html>.
5. План заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: затв. Каб. Міністрів України від 25 квіт. 2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#n15>.
6. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини: офіц. сайт. URL: <https://udpu.edu.ua/>.
7. Кравченко О. О., Кучер Г. М. Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2(45). С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2019_2_22.

8. Кравченко О. О. Інклюзивний туризм як вид соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю. *European Humanities Studies: State and Society*, Issue 1(1), 2019. P. 222–233. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2517529>.
9. Кравченко О. О. Інклюзивний туризм в умовах закладу освіти: принципи, функції, напрями та види. *Ввічливість*. 2022. № 1. С. 42–49. URL: <https://philpapers.org/rec/-20126>.
10. Кравченко О.О. Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання: монографія. Умань: Візаві, 2022. 272 с.
11. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму: кол. моногр. / О. О. Кравченко та ін. Умань: Візаві, 2022. 413 с.
12. Чупіна К.О. Соціально-психологічна реабілітація здобувачів з обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму: монографія. Київ: Компринт, 2022. 183 с.
13. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму: монографія. Умань: Візаві, 2022. 245 с.

REFERENCES

1. Borovets, O. (2023). Oblashtuvannya bezbariernogo prostoru klasnoi kimnaty pochatkovoї shkoly Ukrainy v umovakh inkliuzynoho navchannia. *Innovatyka u vykhovanni*. 17, 162–171 (in Ukrainian).
2. Sydorenko, S. S. (2022). Heneza publicnogo upravlinnia rozvytkom bezbariernogo prostoru u zakladakh osvity Ukrainy. *Publichne uriaduvannia*. 3(31), 60–69 (in Ukrainian).
3. Potapenko, O. (2023). Kontseptualni zasady stvorennia bezbariernogo osvitnoho seredovyscha. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 10(28), 348–360 (in Ukrainian).
4. Ministerstvo rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy (2021). Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernogo prostoru v Ukraini na period do 2030 roku. URL: <https://mtu.gov.ua/content/nacionalna-strategiya-zi-stvorennia-bezbarernogo-prostoru-v-ukraini.html> (in Ukrainian).
5. Plan zakhodiv na 2023–2024 roky z realizatsii Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernogo prostoru v Ukraini na period do 2030 roku: zatv. Kab. Ministriv Ukrainy vid 25 kvit. 2023 r. № 373-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#n15> (in Ukrainian).
6. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. (n.d.). URL: <https://udpu.edu.ua/en/>.
7. Kravchenko, O.O., Kucher, H. M. (2019). Inkliuzyvnyi sotsialno-reabilitatsiinyi turyzm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota*. 2(45), 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2019_2_22 (in Ukrainian).
8. Kravchenko, O. O. (2019). Inkliuzyvnyi turyzm yak vyd sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii studentiv z invalidnistiu. *European Humanities Studies: State and Society*, 1(1), 222–233. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2517529> (in Ukrainian).
9. Kravchenko, O.O. (2022). Inkliuzyvnyi turyzm v umovakh zakladu osvity: pryntsyipy, funktsii, napriamy ta vydy. *Vvichlyvist*. 1, 42–49. URL: <https://philpapers.org/rec/-20126> (in Ukrainian).
10. Kravchenko, O.O. (2022). Osvitno-vykhovnyi, reabilitatsiinyi ta ozdorovchyi potentsial inkliuzynoho turizmu v umovakh inkliuzynoho navchannia. Uman: Vizavi (in Ukrainian).
11. Kravchenko, O.O., Mishchenko, M. S., Levchenko, N. V. (2022). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia ditei ta molodi z osoblyvymy osvitnimy potrebamy zasobamy inkliuzynoho turizmu. Uman: Vizavi (in Ukrainian).
12. Chupina, K.O. (2022). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia zdobuvachiv z obmezheniam zhyttiediialnosti zasobamy inkliuzynoho turizmu. Kyiv: Komprynt (in Ukrainian).
13. Zherebko, I. A. (2022). Orhanizatsiino-zmistovi zasady nadannia sotsialnykh posluh liudiam z invalidnistiu zasobamy inkliuzynoho turizmu. Uman: Vizavi (in Ukrainian).